

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК(UDC)94(477+571)''1974/1975''

<https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.55.1>

КОРОЛЬ В. М., КОРОЛЬ С. М., ЛИСЕНКО А. А.

**ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У СРСР:
ЩОДЕННИК ЗАРОБІТЧАНИНА ДОБИ ЗАСТОЮ
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА**

Публікація присвячена висвітленню особливостей явища трудової міграції українців у радянську добу. Запроваджується до наукового обігу щоденник українського заробітчанина Миколи Гавриша, який в часи застою працював на розробці нафтових родовищ у Західному Сибіру. Хронологічно щоденник описує життя автора та його монтажної бригади з осені 1974 р. до літа 1975 р. У тексті визначаються різні аспекти і варіанти мотивації заробітчан до приїзду на Крайню Північ, яскраво проілюстровано повсякденний побут і дозвілля працівників, які розбудовували об'єкти промисловості та інфраструктури північних нафтовидобувних територій Радянського Союзу.

Ключові слова: трудова міграція, заробітчани, Крайня Північ, період застою, щоденник, повсякденне життя.

Трудова міграція упродовж усієї історії людства відігравала значну роль у суспільному розвитку. Немає жодної держави у світі, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах: чи то як країна-донор - постачальник трудових ресурсів, чи то як країна-реципієнт.

В незалежній Україні з кожним роком відсоток трудової міграції збільшується. Так, за даними державної статистики, обсяги офіційно зареєстрованої трудової міграції: у 1996 р. вони становили 12 тис., у 1998 р. - 24 тис., у 2002 р. - 41 тис., у 2011 - 1 млн осіб [1]. А згідно з оцінками польських експертів, озвученими в засобах масової інформації, у 2017 р. кількість українських заробітчан лише в Польщі становила 1,8-2 млн. осіб [2, с. 26].

Водночас заробітчанство для України не є якимось новим явищем, що з'явилося лише з набуттям незалежності. Українська масова трудова міграція має доволі давню історію, коріння якої сягають щонайменше часів перебування у складі імперій династій Габсбургів та Романових. За радянських часів переміщення між Україною та зарубіжними державами були нечисленні і відігравали незначну роль у формуванні населення та розвитку економіки. Однак внутрішні міграції (в межах СРСР) були дійсно масштабними. У Радянському Союзі внутрішні переміщення населення розглядалися як перерозподіл робочої сили в інтересах задоволення потреб економіки [3, с. 44-45].

Король Віталій Миколайович - кандидат історичних наук, Сумський державний університет (Україна).

Король Сергій Миколайович - кандидат політичних наук, Сумський державний університет (Україна).

Лисенко Альона Андріївна - студентка факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету (Україна).

Міграційні дослідження упродовж тривалого періоду вважалися небажаними. Міграційна статистика довгий час була фактично закритою.

В часи сталінізму цензура забороняла використання абсолютних цифр щодо людського потенціалу країни. Адекватне наукове вивчення явища заробітчанства було неможливим. Варто згадати, що ще в 1938 р. було закрито єдину спеціалізовану установу з вивчення народонаселення в Україні - Демографічний інститут Академії наук УРСР. Його керівника М. В. Птуху і багатьох співробітників репресували, а демографічну статистику було засекречено [4, с. 157]. Тоді це робилося, щоб приховати масштаби сталінського політичного терору і Голодомору. Пізніше це давало змогу комуністичному режиму не озвучувати реальну цифру втрат СРСР у Другій світовій війні.

Наприкінці 1950-х - у 1960-ті рр. відбуваються масштабні кампанії уряду з освоєння цілих земель і родовищ корисних копалин Сходу та Півночі СРСР. Ці заходи вимагали переміщення великих мас працівників. Та на відміну від часів сталінського ГУЛАГу, тепер трудова міграція вже мала переважно добровільний характер, а осіб заохочували до неї не тільки насиченою ідеологічною пропагандою, але й економічно - високими заробітками і пільгами. Тоді ж почали відновлюватися і наукові дослідження міграційних процесів у СРСР. Втім, робилося це з належною обережністю та під ідеологічним контролем, щоб жодним чином не виявити суперечностей між загальносуспільними (державними) та особистими інтересами громадян.

Починаючи з початку 1970-х років видобуток і продаж за кордон нафти і газу стали найважливішою статтею прибутків СРСР. Для видобутку цих вуглеводнів в умовах Крайньої Півночі доводилося залучати все більше кадрів з усього Радянського Союзу. Українці тисячами їхали працювати на розробку родовищ та будівництво інфраструктури. Для багатьох з них це був спосіб добре підзаробити й отримати «північний» стаж для швидшого пільгового виходу на пенсію, після чого вони поверталися до рідних місць. Частина ж залишалася на чужині назавжди.

До нас в руки потрапило цінне джерело особового походження, яке містить цікаву інформацію про життя працівників епохи «застою» на Крайній Півночі. Це щоденник заробітчанина-українця, який ілюструє перший рік його життя в Тюменській області.

Звичайно, будь який щоденник завжди містить доволі суб'єктивну інформацію. У ньому подаються скоріше не самі події, а особисте сприйняття їх автором. Розповідь неминуче має емоційне забарвлення, характеризується власними оціночними судженнями. З іншого боку, цим і цікаві щоденники, адже вони достовірно ретранслюють внутрішній стан людей у відповідних умовах, віддзеркалюють стосунки між людьми і групами людей, містять унікальні подробиці повсякденного побутового життя. До того ж щоденник, на відміну від мемуарів, презентує первісну, інтерактивну реакцію автора на події без нашарування пізнішої інформації і ретроспективного переосмислення та викривлення.

Щоденник, який ми запроваджуємо в науковий обіг, належить Гавришу Миколі Петровичу. Він народився в 1953 р. у селі Черепівка Буринського

району на Сумщині. Батьки - сільські вчителі. Згодом сім'я перебралася до смт Терни сусіднього Недригайлівського району. Отже, дитинство і юність Миколи минули в Тернах.

Хлопець мав проблеми із зором. Приблизно в 10 років він отримав опік очей від спалаху гасу, коли вдома за відсутності батьків намагався самотужки розпалити грубу. Довгий час Микола нічого не бачив, але лікування допомогло, і зір частково повернувся. Проте без окулярів він практично нічого не бачив, решту життя довелося ходити тільки в них.

Микола Петрович Гавриш.

На звороті фото напис: «На згадку рідним про перебування на Півночі. 03.04.1975 р.»

М. П. Гавриш отримав середню спеціальну освіту за фахом, пов'язаним з обслуговуванням промислових електричних приборів. До від'їзду на Північ у 1974 р. працював на Тернівському цукровому заводі. На нафтових родовищах Західного Сибіру Микола Гавриш пробув приблизно 10 років. Після смерті батька повернувся на прохання матері до Тернів. Знову пішов працювати на цукровий завод. Двічі одружувався. Проте мав певні проблеми в сімейному житті. Раптово помер у 2001 р. від серцево-судинного захворювання [5].

Його літня мати незадовго до своєї смерті передала сімейний архів на зберігання Лідії Лисогор, родичці по чоловіку, з якою завжди підтримувала добрі стосунки. На щастя, мішок з цим архівом перебував у сухому місці, а

миші дивом за кілька років не встигли його згризти. Доля так склалася, що ці фото, листи, документи та інші папери потрапили до нас. Усвідомлюючи важливість цих історичних джерел, ми з уважністю розібрали і проаналізували їх. Серед них був і досліджуваний щоденник М. П. Гавриша.

Титульний аркуш щоденника М. П. Гавриша

Щоденник написаний у загальному зошиті, палітурка якого відірвана. Всього в ньому 27 аркушів, решта сторінок вирвані. На збережених сторінках перший запис датований 4 вересня 1974 р., найостанніший - 8 липня 1975 р. Важливий момент - на другому аркуші рукопису вказана черговість перебування в географічних пунктах з датами прибуття та від'їзду. Найперший вказаний пункт - Київ, останній - Сургут (прибуття 01.07.1975 р.). Це дає змогу встановити, що більшість вирваних із зошита аркушів були чистими. Робимо такий висновок, виходячи з порівняння останньої дати з «реєстру» на другій сторінці та останнього запису в щоденнику. Між ними всього тиждень. Отже, щонайбільше автор встиг би занотувати за цей час всього пару сторінок.

Досліджувана особиста хроніка М. П. Гавриша написана українською мовою з домішками суржику та іншомовних слів. В тексті іноді трапляються жаргонізми, однак не зустрічається жодних непристойностей. Усі записи доволі культурні за змістом і акуратні за виконанням. Згадаємо, що автор все ж таки був вихідцем з учительської родини.

Привертає увагу характеристика мотивації приїзду людей на Північ. Сам автор «летить за романтикою і грошима». Очевидно, йому хотілося не тільки заробітків, але й пригод та випробувань, яких свого часу не отримав в дитинстві та юності через хворобу очей. Колеги Миколи Гавриша теж їдуть не тільки за грошима. Для багатьох Північ стає другим шансом, можливістю почати життя заново. Хтось сюди їхав, розлучившись з дружиною, а хтось - втративши більш престижну роботу. Жінки могли їхати «за багатим нареченим», сподіваючись у переважно чоловічому середовищі влаштувати особисте життя. Дехто з чоловіків намагався тут загубитися й уникнути сплати аліментів.

Повсякденний побут, що постає перед нами на сторінках щоденника, відзначається невибагливістю. Перебування в умовах суворого клімату накладало суттєвий відбиток на життя людей. Однак, що найбільше впадає у вічі, так це основні види дозвілля працівників. У майже суцільно чоловічій спільноті найбільш поширеними способами розрядки стали споживання спиртного і полювання, про які часто згадує М. П. Гавриш. Також характеризуються автором і специфічні «північні» поняття (наприклад, явище «бичів» і «бичування», «зимник» тощо).

Нижче ми подаємо текст щоденника, в якому максимально збережено особливості мови і мовлення автора. Можливо, це джерело колись ще зацікавить і філологів. Виправлені лише явні помилки-описки. Зображення ескізів, накреслених Миколою Гавришем у зошиті, ми теж подаємо в якості ілюстрацій. Також нами розміщено кілька знайдених фотографій з сімейного архіву Гавришів. Ці світлини хронологічно відносяться до часу ведення відповідних записів.

ШИР-ВАГ¹

IN MEMORIA²

Via est vita³

Київ - Сургут - Нижньовартовськ - містечко СУ-4 - Сургут - Надим (29.02.74 р.) - ГП-4 (29.12.[74 р.] - ГП-1 (30.12.74 р.) - ГП-4 (18.01.75 р.) - Надим (20.01.[75 р.] - Тюмень (21-23.[01.75 р.] - Сургут (23-28.[01.75 р.] - Н[ижньо]вартовськ (містечко СУ-14) (28.01.-7.02.[75 р.] - Сургут (містечко СУ-4) (7.02-9.02.[75 р.] - Салим (участок-містечко СМУ-1) (9.02.- 5.03.75 р.) - Тобольськ (6.03.75 р.) - Тюмень (6.03.-8.03.[75 р.] - Сургут (8.03.-14.03.[75 р.] - Н[ижньо]вартовськ(14.03.-20.03.[75 р.] - Сургут (20.03.- 23.03.[75 р.] - Аган (24.03.- 27.04.[75 р.] - Сургут (27.04.- 4.05.[75 р.] - Аган (4.05.-31.05.[75 р.] - Сургут (31.05.-6.06.[75 р.] - Аган (6.06.-15.06.[75 р.] - Сургут (15.06.-16.06.[75 р.] - Аган (16.06 -1.07.[75 р.] - Сургут (1.07.[75] - [...])

Четвертого вересня 1974 р.

О 22 год. 40 хв. лайнер ТУ-134 відірвався від Бориспольського аеропорту і поніс мене на своїх могутніх крилах на північ.

На терасі серед провожаючих зостався А. Дяченко і Володя (брат).

В салоні разом зі мною сидять В. Синенко і Л. Калімбер. Летимо назустріч ранку, летимо за романтикою і грошима.

По дорозі зробили посадку в Уфі. На ранок прибули до Тюмені. Народу повно, а квитків - зась. Добу просиділи в аеропорту. В місто не їздили. З боєм дістали квитки і долетіли до Сургута⁴. В Сургуті деякий час жили в гуртожитку, прихистив нас В. Черкашин.

На ДРЕС⁵ не прийняли. На ЛЕП⁶ не пройшов комісію (за станом зору на висоту не допускають).

Влаштувались в СУ-4 (спеціалізоване управління) тресту Тюменьнефтегазмонтаж. Зарахували плотниками з подальшим переведенням монтажниками.

Одержали маршрутні листи і вилетіли до Вартовська⁷. Ніч перебули в готелі, а з ранку попали в містечко СУ-4. Містечко ще цілком не благоустроєне. Живемо в вагончику. Працюємо на благоустройстві. Зараз будуємо склад 20м х 6м. Начальник пообіцяв 800 крб. Срок 10 діб. Працюємо з ранку до вечора. Нас п'ятеро. Я, Ваня, Льоня і два хлопці з Сургута - Андрій і Василь, обом десь по 30 років з гаком. Мають досвід по плотницькій справі.

[22.09.74 р.]

Вася - мисливець, сьогодні 22.09.74 р. ходив вечером на охоту - приніс три рябчики. Кожен десь на 200-300 грам. Вечером кінчили слати пол.

2.10.74 р.

Дні лунуть майже непомітно. Вже почався жовтень. 29 вересня пролетів перший сніг, а тридцятого зранку трохи покрив землю. Особливо красиво виглядають дерева - на зеленій хвої - білий сніг. Але ця краса довго не продержалась. Десь о 10 годині була тільки грязь. Склад вже кінчили. Майстер сказав, що закрив наряди по 16 крб в день. На п'ятьох виходить 800 крб за 10 днів, це не погано, навіть добре. Два дні виставляли вагончики - то крана нема, то вагончиків не було. Сьогодні майже день пробайдикували. Прийдеться доганяти, а начальство крутить з нарядами. Хочуть охмурити.

На днях взнав про Уренгой⁸, там відкрили нове газ. родовище, яке закупили ділки із США. Будуть будувати завод для зрідження газу, газопроводи і технологію. Устаткування - *made in USA*. Коефіцієнт 1 до 8. Заробітки повинні бути. Але зірватись туди можна буде не раніше початку літа. Тим більше, що ходять слухи про пропускну систему, яку повинні ввести. Головна ціль системи - відсіювання «бичів» і різних кримінальних елементів.

«Бичі» - люди, які працюють за принципом «заробив - пропий». Вони можуть працювати за найгірших умов кілька місяців, а потім пропивати заробіток.⁹

3.10.1974 р. Четвер.

Що таке Н.Вартовськ, Самотлор?

Нижньовартовськ - невеличке місто Тюменської області. Розділяється воно на Старий Н.Вартовськ і Новий НВ. Старий Н.Вартовськ бере свій початок з більш менш давніх часів коли в ньому жили виселенці і місцеві аборигени які займалися мисливством і рибальством. Новий Н.Вартовськ почав будуватися 7-8 років тому. На відміну від старого НВ, який забудований дерев'яними зрубами, новий НВ має більш привабливий, цивілізований вигляд - широкі вулички забудовані 3-5-поверховими будинками. Вулиці бетонзовані і озеленені. Розвиток НВ - наслідок відкриття і промислового добування нафти з родовища Мегіонського, Самотлорського¹⁰ і др.

Наше містечко знаходиться на території Самотлорського родовища. Сама назва Самотлор - походить з хантської мови і означає «Серце озер». В навколишній місцевості величезна кількість озер і саме більше з них - Самотлор. По назві цього озера наз[вана] і вся місцевість.

Родовище - величезна територія, серцевиною якої являється автотраса довжиною десь 40 км, від якої відходять бокові відгалуження, які ведуть до рідних організацій, містечок, бурових, технологічних центрів.

Автотраса проходить через тайгу, болота. На сімнадцятому км вліво відходить півторакілометрова насипна дорога, яка веде до нашого містечка. Містечко розташоване серед тайги і болота. Деревя викорчовані бульдозером, болото засипане суглинком. Містечко складається з вагончиків, розташованих буквою П, перекладаиною цієї букви являється чотири вагончики об'єднаних під однією покрівлею. В одному з цих вагончиків живу я. В день ми оточені стіною дерев, над якими висить низьке, вічно захмарене небо. Вночі оточені далекими факелами - горить попутний газ.

26.10.74 р. Субота.

Від минулого запис пройшло 13 діб. За цей час моє життя потерпіло нові зміни. 17 жовтня Шаронов (нач. участка) відмітив нам маршрутні листи і 18.10. ми відлетіли до Сургуту. В Сургуті промаринувались в управлінні до 22.10., поки Петров (нач. управління) не підписав заяв про переведення в слюсарі-монт[ажники]. Направлення одержали на будівельну дільницю, де й трудимось зараз. Поселились в містечку СУ-4. Спочатку жили в вагончику № 41, а потім переселились в готель (теж вагончик з № 67). Живемо втрьох. На відміну від Н[ижньо]вартівська тепло і затишно. В особистому житті теж без змін. Листів немає, грошей теж. Листи мабуть ждуть в Н.Вартівському, а аванс задержує бухгалтерія. Погода тепла, був маленький дощик, відлига.

16.12.74 р.

Сьогодні почалася друга половина останнього місяця 1974. До Нового 1975 р. - 15 діб. Виникає охота зробити підсумок пройденого відрізка часу і заглянути в майбутнє. Але залишимо цю роботу на пізніше.

Життя йде нормально. Працюю зараз в РММ (ремонтно-механічні майстерні). Вірніше не працюю, а перекантуюсь. Займалися тепловою завісою. Тепле повітря вентилятором гналось через короби на ворота. Це - схема. І з нею довелося досить довго поморочитись. Дається взнаки погана організація виробництва. Позавчора здали всю систему. За весь період роботи одержали тариф. Зарплати одержав 31 крб. Л. Калімбер поїхав у відрядження у Білий Яр¹¹, ми zostалися. Обіцяли, що мене і Ваню пошлють з слідуною партією. Але слідуною партією не було. В суботу були в Петрова - обіцяє послати в Надим¹². У вівторок все буде ясно.

Живу зараз у вагончику № 76. В половинці вагона нас троє - Ляоня, Ваня і я. Дається в знаки, як казав В. Черкашин «психическая несовместимость». Досить часто сваримось, але в межах допустимого. Ненадовго. Досить довго триває конфлікт Вані з Ляксеєм. Зараз все в нормі.

Додому вислав посилку - для тата дві пари китайської білизни і трохи таранки. Так як писав сам мало, то зараз кореспонденції майже нема. Фінансів теж.

Думаю завести щось схоже на бухгалтерську книгу, щоб більш-менш контролювати свою фінансову діяльність. Мої видатки схожі на розбазарювання. З Нового року думаю ввести сухий закон.

Подивлюсь, що з цього вийде. Погода тепла - десь мінус 10-15є.

17.12.74 р.

Життя плине своєю чергою. Сьогодні Ваня відбув до Каркатєєво¹³ (дільниця № 2) працювати помічником зварного на напівавтомат.

Після роботи їздив до начальника управління - пообіцяв відіслати до Надима.

18.12.74 р.

Зранку поїхав до Петрова (начуп¹⁴). Познайомився з бригадою, котра їде в Надим. Їде нас 10 чоловік - 5 зварщиків, бугор¹⁵, два слюсарі і два дизелісти. Дев'ять хлопців і одна дівчина. Обіцяють відправити спецрейсом.

28.12.74 р.

Всі дні «бічуємо». Спецборта не дають. Сьогодні привезли перепустки. Справа в тім, що Надим закрите місто (прикордонна зона) і перепустки оформляє МВСправ. Для цього здали паспорти і військові квитки до відділу кадрів. Відділ кадрів передає документи до міліції, і звідти одержує дозвіл. По цій перепустці можна відлетіти рейсовим літаком. Сьогодні [літака] по графіку немає. Полетимо завтра, в неділю. Новий рік будемо зустрічати в Надимі. Перепустки одержали майже всі. Двох забракували, прострочені паспорти. В одного строк паспорта кінчився в 1971 р. А в другого не знаю коли.

29.12.74 р.

Сьогодні опівдні відлетіли з Сургута рейсовим літаком АН-24 до Надима. В Надимі були через годину з лишнім. Рейсовим ПАЗіком доїхали до управління СУ-5, нашого місця призначення. Перекантувались в управі до трьох годин, а потім на автомобілі ГАЗ з будкою, як у автобусі, поїхали на ГП-4 (газозбиральний пункт номер 4). По дорозі заїхали в їдальню і поїли, перший раз за день. Так як їхали під Новий рік, а на ГП-4, по слухах, «сухий» закон, вирішили «отоваритись». Горілки не знайшли, прийшлося взяти спирт. Взяли по бутілці на брата. По дорозі, а їхали понад три години, три пляшки оприходували. Півтора літра спирту майже еквівалентно трьом літрам «Екстри»¹⁶. Тому хміль, а закушували лише маринованими огірками і хлібом, швидко подіяв на голови. Kinder¹⁷ майже відключився, і як завжди зумів поскардити і зіпсувати настрої.

По приїзду натрапили до нач. участка, котрий разом з головним інженером записав нас, посміявся з нас, бо всі були захмелені. Я з усією компанією, не рахуючи Любу, був найтверезіший. Справа в тім, що я по дорозі випив трохи менше, чим всі.

Розселяли нас по різних вагончиках. Але ми настояли на тому, щоб нас поселили в один. Видали нам по матрацу, і завалились [ми] в вагончик. З матраців зробили імпровізований столик, вийняли припаси і почали їх знищувати.

Вляглись всі добре випивши, заснули покотом на розстелених на полу матрацах. Дядя Коля десь вийшов і пропав, як з'ясувалося пізніше, він вийшов на двір і заблудився, знайшов контору і там на стільці проспав всю ніч.

30.12.74 р.

Проснулися всі з похмілля, похмелились і почали збиратись даліше. Справа в тім що, нас направили на ГП-1, вчора нач. участка зачитав список тих, хто їде. Мене, Люби і Миколи Іван[овича] там не було. Сьогодні вранці сказав Юрці (бугор), щоб він, кров з носа, а включив мене в список. Опісля він сказав, щоб я йшов на склад одержувати газорізочний комплект. Сказав, я прохожу по бригаді як газорізчик. Майже всією компанією двинули на склад. Дякуючи тому, що я був менш хмільний, я одержав нормальний різак, кращий спецодяг. З горем пополам завантажили наші жмутки на ГТТ (грузовий транспортний тягач). З труднощами перебазували Толю (з його однією почкою спирт пити паршиво).

Після завантаження рушили на ГП-1, яке знаходиться з за 6 кілометрів від ГП-4. По прибутті до ГП-1 нас поселили спочатку в кімнату, але там могли поміститись тільки чотири чоловіки, і нас перевели в червоний куток. Я, Люба і бугор поставили розкладушки в червоному кутку, а хлопці спали в кімнаті.

Вечором устроїлись всі. Бригада зараз являє собою 6 чоловік - 3 сварщики, 1 дизеліст, бугор і я, газорізчик.

Що являє собою наш колектив?

Бугор - Юрій Русанов, прізвище само показує націю.¹⁸ Низенький, чуть нижчий від мене, жвавий, любить підд'юргувати, досить довго живе на Півночі. Має десь 40-42 р.

Толік (дизеліст) і Паша (сварщик) приїхали разом з Алма-Ати. Товариші. Росіяни.

Толік - тридцятирічний чоловік, високий, з вольовим обличчям, не балакун. Перед від'їздом розвівся з жінкою. Працював раніше шофером. В Н.Вартовську розбив машину.

Паша - ровесник Толі, має дещо м'якший характер, високий, фортунисть йому більше Т[оліку].

Дядя Коля - татарин¹⁹, сварщик, близько 50 років, не балакун, довгий час (7 років)²⁰ служив на Україні - виловлював оунівців. Знає трохи українських пісень.

Люба - сварщиця, 23 роки, приїхала з Брянщини, має вусики, холоста. Приїхала за багатим нареченим. Курить, чуть п'є. На Великій Землі мала п'ятий розряд, тут має третій. Труби варить не вміє. Наша бригада являє собою найбільш оптимальний варіант комплексної бригади. Люба тільки не приший кобилі хвіст.

На ГП-4 zostались:

Микола Іван[ович] - в минулу навігацію капітан, а потім механік катера. Зараз - дизеліст-слюсар. Звичайний приклад впливу алкоголю.

Kinder - описувати нічого.

Сьогодні трохи попрацював - розвантажив АТС (артилерійський тягач середній) з трубами, двутаврами і кис[невими] балонами.

31.12.1974 р.

Перед день Нового 1975 року.

Що він принесе, Новий Рік?

Останній день [19]74 р. пройшов буденно як і всі дні. З ранку займалися

з газоріжучим комплектом. Приєднав різак, редуктор. Опісля опробував. Різак горить нормально. Одна тільки неприємність - мороз нижче 40 градусів, шланги ламаються як сірники. Вперше в житті спостерігаю таке явище.

Клопотали на предмет спиртного для новорічного вечора. Саня з ГТТ пообіцяв дістати

1975 рік

01.01.1975 р.

От і Новий Рік.

Згадується минуле і загадується майбутнє.

В минулому році здійснилась одна із мрій - я на Півночі.

Тільки в Біблії Христос воскрес. А наяву те, що кануло в небуття, не воскресиш.

Наблизився кінець відрядження. Завантажили свої речі на машину і відбули на ГП-4. Перекантувавшись там дві ночі і зранку о 10 годині відбули на вертольоті МІ-8 до Надима.

В Надимі перекантувались ніч і відлетіли до Тюмені. В Тюмені довелось бічувати і знищувати гроші. В Тюмені пробули дві доби. Одну ніч переспали в товариша Миколи Ів[ановича]. Другу - в аеропорту. Вечором були в Сургуті. В суботу заявили до управління, з начальства нікого не виявилось. В понеділок Петров дав командировку до Н.Вартовська.

28.01.1975 р.

Сьогодні прибули до Н.Вартовська, пробудемо тут до кінця лютого. Місце перебування - СУ-14.

Прилетіли вечором. За відсутністю начальства з горем пополам влаштувались в гуртожиток в червоний куток. Одержали декілька матраців і лягли ночувати.

07.02.1975 р.

День народження.

По всякому думав зустріти його, а прийшлося - в дорозі. Як виянилось вчора (прилетів начальник СУ-14 Бардаков, всі ці дні він був в Тюмені), ми тут абсолютно не потрібні. Він просив бригаду сварних²¹. І вчора ми повинні були відлетіти до Сургута.

По причині інтимного характеру довелось запізнитись на автобус, а потім і на літак.

В результаті сьогодні зранку сіли на «Урали» і поїхали зимником, а це 300 км. Перші 30 км їхали до Мегіона²² по бетонці. До слідуючого нас[еленого] пункту - селище Вати - їхали по зимнику. В Ваті перекусили. І даліше зимником, не проїжджаючи жодного населення пункту до самого Сургута.

Зимник - дорога, розчищена від снігу і наїжджена по настанні міцних морозів по березі Обі. Місцями схожа на асфальт, а місцями на автодром по випробуванню автомобілів. Середня швидкість - 40-60 км.

В Сургут прибули о сьомій годині - я спеціально просив водіїв, щоб вони спішили, аби вистигнути до закриття гастрономів.

Вечором святкували День Ангела.²³

08.02.75 р.

Дізнався, що їдемо в Салим. Хлопці вчора на мене і Kindera взяли командировки. Порт цілий день був закритий. Вдень ходив в гості до Д[яді]

Колі. А ввечері з Кіндером їздили до Черкашина. Повернулись о другій годині ночі.
9.02.75 р.

Сьогодні відлетіли до Салима. Салим - невеличке селище на залізниці Тюмень-Сургут. Від Сургута летіли вертольотом Мі-4 (залізниця ще не скінчена) чуть більше двох годин. Командируємось в СМУ-1 нашого треста.
24.02.75 р.

Вчора був День Армії. Святкували, як кажуть комуністи, ударною працею. Горілки немає, а на коньяк не хватає грошей.

Всі ці дні знаходимося в селищі СМУ-1 (специализированное механизированное управление №1). Селище 10 вагончиків, 4 бочки (вагони «Люкс») і один чотирьохквартирний барак. Ми живемо в бараці.

Квартира двокімнатна, з маленькою прихожею-кухнею. На кухні знаходить стіл, шкафчик, умивальник і плита. В великій кімнаті стоять чотири койки, розкладушка, шкафчик і чотири матраци (на них покотом сплять ті, кому не хватило місця на койках). В даний момент сплять Вітя і Славик. Спочатку спали всі на матрацах окрім мене, я з першого дня спав на койці. Правда без простиней.

В меншій кімнаті стоять дві койки і стіл. Зараз там спить бугор. Механік котрий жив там раніше поїхав на другий участок.

В бригаді зараз нас шість чоловік. Бугор - той же самий Русанов Ю.

Сварщики - Вітя і Славик. Вітя з Прибалтики родом, а сюди прибув з Тольятти. Розведений, має дочку.

Славик приїхав з Києва. Холостий.

Дизеліст - Гайдамашев Т[олік], той же.

Слюсарі - Kinder і я.

Робота не вельми.

Спочатку займались всім, що дадуть. Там підварити, там підрізати. А зараз займаємося розгрузкою вагонів. В кожному вагоні - шість труб діаметром 1020 мм з товщею стінок 12 мм. За кожний підйом беремо по дві труби. Піднімаємо краном, ложимо на землю, а потім трубоукладчик відтягує метрів за сто і складає в штабель. Начальник участка говорить, що кожний вагон коштує (разом з морозними) 25 крб. Ніби непогано.

Вчора закривав наряди. Вийшло по 16 крб середньодобово. В бригаду включив двох трубачів і крановщика. А це два 6 і один 5 розряди. Тим більше, що один з трубачів «мертва душа» - працює лише з учорашнього дня. Але нічого не поробиш, слава Богу, якщо будемо мати хоч це.

Працюємо в дві зміни, по три чоловіки. Один на вагоні, а два внизу. Зараз можна і двом справлятися. Поки трубач відвезе дві труби та приїде, то можна виспатися.

Така робота.

На відпочинок маємо два клуби, один із них наз[ивається] Будинок культури «Будівельник», а другий - просто клуб мехколони. Досить часто ходимо в кіно. Інколи по два рази в день.

Побут наш побудований на самозабезпеченні. Щоб попити, помитись, постірати і т.д. самі носимо воду. Дрова пиляємо і рубаємо. Благо, що хоч дров тут навалом. З вечора натопимо, а на ранок (особливо коли добрий мороз) холодно. І дві ковдри не допомагають. Добре, що

погода, та і взагалі зима в цьому році, не вельми зла.

Селище наше розташоване на березі річки Салим. Можна було б порибалити, але нічим, та й лід товстелезний, без льодобура нічого потикатися.

02.03.1975 р.

Вже березень. Наближається весна. Сонце пригріває, сніг потроху мокріє, особливо там де забруднений, погода на диво тиха і тепла.

Сьогодні неділя, третій день, як бичуємо, зламався кран. За частину вагою до 60 кг повинні привезти з Тюмені, а це 500 км, літаки не літають - немає пасажирів, а поїздом довго, та й ніхто не захоче тягатися.

Сьогодні приїхав Андрійович - ст[арший] прораб, привіз аванс. Хлопці повеселішали - тиждень майже без грошей. Раз в день гарячого, а то оселедці, хліб і чай. На День Армії Толя з Вітьою шльопнули чотири пляшки коньяку, а це 40 з лишнім крб. Так що явище закономірне.

Хотілось в своїх записках вдержатись без емоцій, бути, як казав Віталій «безпристрасним» спостерігачем. Важкувато, деякі люди заводять. Поживем - побачим. Розкриваються характери.

В Толіка все більше проступає лінь. Не даром існує поговорка про роботу і їду - як їсть, так і працює. Жує повагом, ніби міністр на дипломатичному прийомі.

Юрка - балаболка, любить спочатку вияснити свої справи, а потім загальнобригадні. По приїзду зразу ж всучив начальнику справку про середній заробіток. У нього 35 крб, у нас менше, але не в цьому суть. Суть в тім, що з Анатолія і Віктора вираховують аліменти, і в справці вказано на скільки процентів. Дякуючи Юрці, бухгалтерія вираховує ці кошти.

5.03.1975 р.

Наближається день 8 березня, вирішили рвонути на Сургут, тим паче, командировка кінчається 8.03. Наряди на березень не закрили, Андрійович сказав, що ми обов'язково повернемося сюди.

Від'їжджаємо єдиним нічним поїздом о пів на першу ночі.

25.03.1975р

Після від'їзду з Салима пройшов досить добрий відрізок часу, хоча досить суттєвого нічого й не трапилося. Хоча дрібниць навалом, але все по порядку.

По причині затримання в дорозі ми прибули до Тобольська з запізненням, а тому пробули там майже день, тільки вночі змогли від'їхати до Тюмені. По дорозі, як завжди, Kinder виділювався (дівчата, п'янка і калюжа).

По прибутті до Тюмені поїхали до СМУ-1 з бажанням отримати гроші. Зарплати нам не дали, сказали, що в касі немає коштів - перед святом здали в банку.

З горем пополам добрались до Сургута. Восьмого були в Черкашина. В понеділок одержали маршрутки до Н.Вартовська. В Н.Вартовську zostалися тільки Русанов і Толя. Більше слюсарів не потрібно.

Пробули ми там кілька днів. Опісля від'їхали до Сургута. Там певний час пробічувавши одержали призначення до Агана (120 км від Н.Вартовська).

Аган²⁴ - набагато гірше, чим якась дірка. Добирались туди по зимнику. Виїхали туди з Сургута о 4 годині вечора, а прибули десь 9 годині ранку.

Зимник, за то й час, поки я не їздив по ньому, дуже змінився - в гіршу сторону. Їхали нас чотири машини (Урали), котрі зранку ми завантажили - два круглі вагончики і два бугульмінські²⁵. Про Аган - пізніше.

М. П. Гавриш (справа, в окулярах). На звороті фото напис:
*«24.04.75 р. Аган. Факел. В. Синенко і я.
Праворуч УРАЛ, на котрому я їхав».*

07.04.1975 р.

Минула друга неділя мого перебування в Агані. Навколишня місцевість - горбиста, покрита тайгою, болотом. Старожили говорять, що літом багно вище колін. Власне Аган - селище за три км від нас. Селище маленьке, кілька двоповерхових будинків, бараки і досить велика їдальня. Їдальня і селище розташовані на березі озера. Озеро досить велике, десь з пару км в діаметрі. Точно встановити важко, все покрите снігом. Говорять, що озеро рибне, поживем - побачим.

В навколишній тайзі багато дичини. Аганське нафтове родовище тільки починають освоювати, а тому ще не встигли розігнати живність. Мисливців у нас декілька, але самий заядний і вправний - Женя. Має мисливського пса по кличці Санька. Досить волохатий, вогняно-рижий, розумний і кмітливий пес. Сьогодні вранці Ж[еня] ходив на охоту - приніс зайця і білочку. Санька прийшов аж перед обідом - сам мисливством займався. Санька досить розсудливий, крім нього ще є два песики - по два місяці, вони досить часто сваряться до зубів. Як починається сварка, Саня

мовчки стрибає між них, тулубом розділяючи їх. Після його втручання (яке досить кумедне) настає мир.

Напис на звороті фото:

«24.04.75 р. Аган. Устаткування містечка СУ-4 на Агані».

14 червня 1975 р.

Як, здається написано в Біблії, «І був день перший... і був день сьомий». Так і в мене. І була зима, і була весна, і є літо. Промайнула і зима, і весна. Приїхали сюди ми весною, зараз літо. Що сталось за цей час?

На початку нашого перебування планувалося що ми, бригада Соколова, будемо монтувати ємкості (5 тисячники). Але встигли тільки розмотати дно і поставити обидва рулони. Рулони піднімали за допомогою падаючої стріли і шарніра. Досить оптимальний варіант. До дна ємкості кріпиться (сваркою) шарнір на нього одним краєм ложать рулон. Ставлять стрілу, запасовують трос, на відтяжку ставиться тягач або бульдозер і другим тягачем або трубачем робиться підйом.

Сам підйом займає десь 1,5-2 хвилини, набагато більше часу і сил бере запасовка, тим більше що трос досить товстий.

Зробивши підйоми нас перекинули на другий об'єкт - буліти²⁶. Буліти - теж ємкості, але невеликі, всередині них знаходяться різні розсікачі, котрі сприяють відділенню від нафти газу і води. Ставляться вони в кількості шість штук на висоті 15 м. Кожний буліт має 10 т ваги. Ось з цими булітами ми і морочимось до цих пір. З техніки маємо трубач 12-24 і кран К161 (стріла 10 м).

Щоб підняти буліт і етажерку краном, не могло бути і мови. Вирішили робити підйом технікою через шарнір. Для цього зробили і закріпили шарнір

на двох опорах, зібрали етажерку, прикріпили до неї ложементи, а до них буліти. Нижню частину етажерки закріпили до шарніра, а верхню, з булітом, виставили на козла.

Зігнали всю техніку з участка. Трубач²⁷ (12-24, 15-30, 35-60), бульдозер, тягач, і почали тягти. Буліт чуть-чуть піднявся і все. Троси товщиною з руку не витримали.

Поламали голову і вирішили робити падаючу стрілу. Все обійшлося гаразд. Зосталося ще п'ять булітів.

Хотіли піднімати через блочки, але нічого не вийшло. Експерименти йшли близько тижня. В кінці кінців з Сургута вертольотом доправили поліспаст²⁸ з трубача 35-60.

Присобачивши гакову обойму до піднятого буліта, а стрілову обойму до того, що потрібно піднімати, і запасувавши трос другий буліт став поряд з першим. При цьому піднімав тільки один трубач 15-30 (трос кріпили так: до фаркопа кріпили блочок, через нього пропускали трос, котрий зажимали жилками. Ніяких вузлів!). Трубач 35-60 стояв на відтяжці нерухомого буліта а тягач - рухомого.

Підйом слідуючих булітів заключався в тому, що поліспаст перечіпляли, кріпили і все. Останні два буліти ми зібрали і підняли за тиждень, і то мішав дощ.

08.07.1975р.

За потоками буденності я зовсім мало пишу. Останній запис зробив по виробництву, а про особисті справи - анічирк.

Особистий час - від вечері і до сніданку. Коли були морози, їздили на полювання. Сідали в один з наших всюдиходів (ГТТ або АТС) і їхали по віддалених дорогах, по дорозі забивали дичину. Перед 1 Травня забили лося. Вірніше, не забили, а забив, бо вполював його Женья Шулішов. Зараз снігу немає, хлопці ходять тільки на качок. Я не ходив ні разу.

[Щоденник обривається]

Примітки:

¹ Шир-ваг - своєрідний псевдонім. Якщо прочитати навпаки, ззаду на перед, отримаємо прізвище автора - Гавриш.

² In memoria (лат.) - «На пам'ять».

³ Via est vita (лат.) - «Шлях – це життя».

⁴ Сургут - місто у Ханті-Мансійському автономному окрузі Тюменської області Росії.

⁵ ДРЕС - державна районна електростанція. Традиційна аббревіатура для назви теплових електростанцій у радянський час.

⁶ ЛЕП - лінія електропередачі.

⁷ Нижньовартовськ - місто у Ханті-Мансійському автономному окрузі Тюменської області Росії. У тексті щоденника використовуються різні скорочення назви міста: Н.Вартовськ, Вартовськ, Н.В.

⁸ Уренгой - селище міського типу в Ямало-Ненецькому автономному окрузі Тюменської області Росії, центр одного з найбільших у світі газових родовищ.

⁹ Абзац перекреслено, зверху написано: «"Бичі" - це "ханиги" на місцевому діалекті». Перекреслення і новий напис зроблено чорнилом іншого відтінку. Очевидно, це сталося пізніше.

¹⁰ Самотлорське родовище вкупі з Мегіонським - місце найбільшого нафтовидобутку в Росії.

¹¹ Білий Яр - селище міського типу в Сургутському районі Ханті-Мансійського автономного округу Тюменської області Росії.

¹² Надим - місто в Ямало-Ненецькому автономному окрузі Тюменської області Росії.
¹³ Каркатееви - селище Нефтеюганського району Ханті-Мансійського автономного округу Тюменської області Росії.

¹⁴ Начуп - начальник управління.

¹⁵ Бугор (жаргон.) - бригадир, начальник бригади.

¹⁶ Тут йдеться про радянську горілку «Екстра».

¹⁷ Kinder, Кіндер (з нім. «дитина») - прізвисько одного з членів бригади, в якій працював автор. Чому став так прозиватися, незрозуміло. Можемо припустити, що Кіндер у бригаді був наймолодшим за віком або найменшим за зростом.

¹⁸ Очевидно, автор вважає, що корінь «рус» вказує на російську національність особи (від рос. «русский» - росіянин).

¹⁹ Спочатку в тексті було написано «чуваш», але потім кілька разів закреслено і зверху вказано великими літерами «татарин».

²⁰ Особи, мобілізовані до збройних сил під час останнього воєнного призиву 1945 р., були зобов'язані нести військову службу протягом 7 років. Почали масово демобілізуватися лише на початку 1950-х рр.

²¹ Сварний (жаргон.) - зварювальник.

²² Мегіон - місто у Ханті-Мансійському автономному окрузі Тюменської області Росії.

²³ День Ангела - іменини. У християнстві це день, в який церквою вшановується однойменний святий. Тут помилково використано як синонім поняття «день народження».

²⁴ Аган - поселення на березі однойменної ріки в Ханті-Мансійському автономному окрузі Тюменської області Росії.

²⁵ Бугульминський вагончик - стандартне пересувне тимчасове житло у вигляді добре утепленого вагончика, зовнішні стіни якого обшивалися листовим залізом. Випускалося для Півночі на одному з підприємств м. Бугульми (Татарстан, Росія).

²⁶ Буліт (у нафтовій промисловості) - горизонтальна ємність для попереднього скидання пластової води.

²⁷ Трубач (жаргон.) - тут у значенні трубоукладчика.

²⁸ Поліспаст - вантажопідйомний пристрій з кількох рухомих блоків, які огинаються канатом (тросом), призначений для виграшу в силі або у швидкості.

1. Тимофеев А. Проблемы зовнішньої трудової міграції в Україні: сучасні тенденції // Синопис: текст, контекст, медіа. 2013. № 2. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_2_13.

2. Ніконець К. Зовнішня трудова міграція в Україні у 2014-2017 рр. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3. С. 21-32.

3. Прибыткова І. Хроніки міграційних подій в Україні до і після розпаду СРСР // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2009. №1. С. 41-77.

4. Малиновська О. А. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні // Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2 (20). С. 156-166.

5. З розповіді Лисогор Л. М. 1935 року народження. Записано в червні 2018 р. у с. Вільшана Недригайлівського р-ну Сумської обл.

References

1. Timofeev A. Problemy zovnishn'oi' trudovoi' migracii' v Ukrai'ni: suchasni tendencii' / Synopsys: tekst, kontekst, media. 2013. № 2. [Elektronnyj resurs]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_2_13.

2. Nikonec' K. Zovnishnja trudova migracija v Ukrai'ni u 2014-2017 rr. // Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2018. № 3. S. 21-32.

3. Prybytkova I. Hroniky migracijnyh podij v Ukrai'ni do i pislja rozpadu SRSR // Sociologija: teorija, metody, marketyng. 2009. №1. S. 41-77.

4. Malynovs'ka O. A. Migracijni doslidzhennja radjans'kogo periodu ta i'h vplyv na suchasne migracijeznavstvo v Ukrai'ni // Demografija ta social'na ekonomika. 2013. № 2 (20). S. 156-166.

5. From the story of Lidiya Lysogor 1935 birth. Recorded in June 2018 in the village of Vilshana, Nedrygailiv district, Sumy region.

Король В. Н., Король С. Н., Лисенко А. А.

кандидат исторических наук, Сумский государственный университет (Украина)
кандидат политических наук, Сумский государственный университет (Украина)
студентка факультета иностранной филологии и социальных коммуникаций Сумского государственного университета (Украина).

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ УКРАИНЦЕВ В СССР: ДНЕВНИК ЗАРАБОТЧИНИНА ЭПОХИ ЗАСТОЯ КАК ИСТОЧНИК К ИЗУЧЕНИЮ ЯВЛЕНИЯ

Публикация посвящена изучению особенностей явления трудовой миграции украинцев в советскую эпоху. Вводится в научный оборот дневник украинского зароботчанина Николая Гаврыша, который во времена застоя трудился на разработке нефтяных месторождений в Западной Сибири. Хронологически дневник описывает жизнь автора и его монтажной бригады с осени 1974 г. до лета 1975 г. В тексте определяются различные аспекты и варианты мотивации работников к приезду на Крайний Север, ярко проиллюстрированы повседневный быт и досуг рабочего персонала, который строил объекты промышленности и инфраструктуры северных нефтедобывающих территорий Советского Союза.

Ключевые слова: трудовая миграция, зароботчане, Крайний Север, период застоя, дневник, повседневная жизнь.

Korol V. M., Korol S. M., Lysenko A. A.

PhD (History), Sumy State University, (Ukraine)
PhD (Politics), Sumy State University (Ukraine)
student of Faculty of Foreign Philology and Social Communication of Sumy State University (Ukraine).

LABOR MIGRATION OF UKRAINIANS IN THE USSR: GUEST WORKER'S DIARY OF STAGNATION ERA AS A SOURCE TO THE STUDY OF THE PHENOMENON

The publication is devoted to the study of the features of the phenomenon of Ukrainians labour migration during the Soviet era. Since the early 1970s, oil and gas production and sales abroad have become a major contributor to USSR profits. More and more personnel from the entire Soviet Union had to be recruited to produce hydrocarbons in the Far North. Thousands of Ukrainians went to work to develop oil fields and build infrastructure. The state government encouraged them with high pay and benefits.

Diary of a Ukrainian guest worker Mykola Havrysh is introduced to scientific circulation in the publication. M. Havrysh was born in Sumy region, and at the Stagnation period he worked on the development of oil fields in Western Siberia. This diary describes the life of the author and his construction team chronologically from the autumn of 1974 to the summer of 1975.

Different aspects and variants of motivation of workers to come to the Far North are defined in the text. The everyday life and leisure activities of the Soviet workers of the northern oil-producing territories are vividly illustrated. Staying in a harsh climate has made a significant impact on people's lives. The daily life described in the pages of the diary is marked by unpretentiousness. Hunting and drinking alcohol were the most common entertainments for oilmen.

The text of the published diary is accompanied by scanned copies of the author's sketches and photographs from the Havrysh family archive.

Key words: labour migration, guest workers, Far North, Stagnation period, diary, everyday life.